

Katarzyna Justyniarska-Chojak (UNIWERSYTET JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2945-253X>

Apteki i ich wyposażenie w świetle mieszczańskich inwentarzy pośmiertnych (XVI–XVIII wiek)

DOI:10.25951/4483

STRESZCZENIE

Inwentarze pośmiertne powstawały po śmierci mieszczan, aby ustalić wielkość i wartość działów spadkowych przypadających poszczególnym spadkobiercom oraz określić zobowiązania finansowe zmarłych osób. Spisy te obejmowały elementy majątku nieruchomego, a także ruchomości i zasoby gotówki. W księgach miejskich spotykamy, choć niezbyt często, przykłady rejestrów pośmiertnych powstających po śmierci aptekarzy. To dzięki nim możemy poznać wyposażenie staropolskich aptek w sprzęty oraz specjalne naczynia i narzędzia, służące do produkcji oraz przechowywania różnego rodzaju leków. Inwentarze pośmiertne przynoszą także informacje na temat różnorodnych form samych medykamentów oraz surowców wykorzystywanych do ich produkcji. W większości ówczesnych aptek można było kupić cukier, miód, ryż, bakalie, przyprawy, a także świece, materiały papiernicze, farby i mydła.

SŁOWA KLUCZOWE: inwentarze pośmiertne, apteki, mieszczenie, Małopolska, Wielkopolska.

SUMMARY

Pharmacies and Their Equipment in the Light of Bourgeois Posthumous Inventories (Sixteenth–Eighteenth Centuries)

Posthumous inventories were created after the death of townspeople in order to determine the size and value of allotments to each heir and to determine the financial liabilities of the deceased. These inventories included items of real property, movable property, and cash holdings. In city books, we find examples of post-mortem registers created after the death of apoth-

ecaries. They allow us to learn about the equipment of old-Polish pharmacies, special vessels, and tools used for the production and storage of various types of medicines. The post-mortem inventories also reveal information about the variety of medicines themselves and the raw materials used to produce them. Most pharmacies of the time offered sugar, honey, rice, nuts, and spices, as well as candles, stationery, paints, and soap.

KEYWORDS: posthumous inventories, pharmacies, burghers, Lesser Poland, Great Poland.

Znawca i komentator prawa magdeburskiego Bartłomiej Groicki definiował pojęcie inwentarza pośmiertnego jako rejestr rzeczy znajdujących się w posiadaniu mieszczan w momencie ich śmierci. Mogły być to zarówno nieruchomości, jak i dobra ruchome oraz zasoby gotówki¹. Tego rodzaju dokumenty powstawały po to, aby ustalić wielkości i wartość działów spadkowych przypadających poszczególnym spadkobiercom oraz określić zobowiązania finansowe zmarłych osób. Według Groickiego „pożytkiem płynącym z inwentarza” było m.in. to, że spadkobiercy, stojący wobec konieczności spłaty zobowiązań dłużnych zmarłego krewniaka, mogli zrzec się prawa do spadku, gdy wartość odziedziczonych dóbr przekroczyła sumę długów należnych do uregulowania. Dla tego znawcy prawa najważniejszą funkcją inwentarza było nie tylko określenie wartości działów spadkowych, lecz także prawna ochrona spadkobierców, szczególnie nieletnich, tak aby po osiągnięciu pełnoletniości mogli się oni cieszyć majątkiem po zmarłych rodzicach. Podkreślał on i to, że sporządzenie rejestru pośmiertnego mogło być również korzystne dla osób sprawujących opiekę nad nieletnimi sierotami. W takim przypadku tutorzy, po zakończeniu opieki, mogliby się powołać na odpowiednie dokumenty, a to pomogłoby im uniknąć zarzutów o złe zarządzanie majątkiem podopiecznych². Według prawa magdeburskiego opiekunowie, którzy nie sporządziliby odpowiedniego rejestru lub przedstawili władzom sfałszowany dokument, mieli zostać pozbawieni prawa do opieki nad pupilem oraz skazani na karę więzienia³.

Bartłomiej Groicki w swych pracach zwracał uwagę nie tylko na konieczność sporządzenia odpowiedniego spisu w określonym czasie, lecz także na kategorie dóbr, jakie powinny się w nim znaleźć, a mianowicie:

¹ „Inwentarz jest urzędne popisanie rzeczy należonych na dziedzictwie, abo w mieszkaniu zmarłego abo też dłużnika za pewnym przewodem prawa, choć nie zmarłego, uczyniony przez dziedzica abo opiekuny dzieci, które lat nie mają”; B. Groicki, *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej*, oprac. K. Koranyi, Warszawa 1953, s. 175.

² Tamże, s. 175–177.

³ B. Groicki, *Obrona sierot i wdów*, oprac. K. Koranyi, J. Sawicki, Warszawa 1958, s. 31–32.

wiele ćwiertni zboża, wiele pszenice, wiele owsa, wiele winnic, wiele beczek wina, wiele młynów, wiele dochodów, jako wiele gotowych odliczonych pieniędzy; kołdry, prześcieradła, poduszki, pierzyny, woły, wieprze, prosięta, owce, skopy, ręczniki, chustki, obrusy, miedź, mosiądz, kubki srebrne, pierścienie złote, stoły i inne rzeczy, które by w majątności [...] znalezione były⁴.

Choć w cytowanym źródle nie ma żadnej wzmianki o aptekach, to w inwentarzach pośmiertnych spotykamy i takie sytuacje, gdy wśród spisanych nieruchomości i rzeczy ruchomych notowano apteki wraz z ich wyposażeniem. Teoretycznie pomieszczenia apteczne, stanowiące część mieszczańskich kamienic, mogły być traktowane jako element majątku nieruchomego. Z kolei ich wyposażenie wchodziło w skład dziedziczonych przez rodzinę zmarłego ruchomości. W praktyce nigdy takiego podziału nie stosowano, zwracając przede wszystkim uwagę na znajdujące się w aptece medykamenty oraz niezbędne do ich przechowywania i przygotowywania naczynia, narzędzia i sprzęty.

W literaturze przedmiotu temat aptek i samego ich wyposażenia pojawiał się na marginesie rozważań dotyczących stanu zdrowia staropolskiego społeczeństwa i jego ochrony⁵ oraz biogramów znanych lekarzy czy aptekarzy, praktykujących w większych miastach Rzeczypospolitej⁶, a także publikacji omawiających powstanie i funkcjonowanie samych aptek, działających na przestrzeni lat w konkretnych miastach lub regionach⁷. Warto dodać, że dla Litwy problem ten badał Krzysztof Zuba, przedstawiając dzieje aptek prowadzonych w dobrach Radzi-

---

⁴ Tamże, s. 56, 41–42.

⁵ J.S. Bystron, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 1, Warszawa 1976, s. 428–435; Z. Kuchowicz, *Obyczaje staropolskie XVII–XVIII wieku*, Łódź 1975, s. 81–98; tenże, *Z badań nad stanem biologicznym społeczeństwa polskiego w XVIII wieku*, Łódź 1972; tenże, *Wpływ odżywiania na stan zdrowotny społeczeństwa polskiego w XVIII wieku*, Łódź 1961; tenże, *O biologiczny wymiar historii*, Warszawa 1985; A. Staby, *Między magią i medycyną. Apteczka domowa w początkach XVIII wieku*, w: *Oświecenie nieoświecone. Człowiek, natura i magia*, red. D. Kowalewska, A. Ročko, F. Wolański, Warszawa 2018, s. 51–67.

⁶ F. Kiryk, *Lekarze i aptekarze sandomierscy z przełomu XVI i XVII stulecia*, Sandomierz 1987; Z. Mameła, *Poczet lekarzy i aptekarzy dawnego Torunia*, Toruń 1998; J. Lachs, *Dawne aptekarstwo krakowskie*, „Biblioteka Wiadomości Farmaceutycznych” t. 19, Warszawa 1933.

⁷ W. Roeske, *Apteka „Pod Murzyny” w Krakowie według inwentarzy z lat 1565 i 1604*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 17, 1969, nr 1, s. 23–41; M. Bilek, *Dzieje aptek w powiecie nowosądeckim do 1951 roku*, Nowy Sącz 2010 (tam starsza literatura przedmiotu); M.J. Nowak, *Z dziejów nowosądeckiego aptekarstwa w XVI–XX wieku*, „Rocznik Sądecki” t. 21, 1993, s. 37.

wiłłów z linii nieświeskiej⁸. Osobnego omówienia doczekały się również inwentarze pośmiertne lekarzy prowadzących praktykę w Poznaniu, zaprezentowane w artykule Anity Magowskiej, w tym rejestr Pawła Jasińskiego (1620), który był właścicielem usytuowanej w rynku apteki, zatrudniającej aż pięciu czeladników i jednego ucznia⁹.

Podstawę źródłową niniejszego artykułu stanowią inwentarze pośmiertne zachowane w rękopiśmiennych księgach z małopolskich miast i miasteczek (z pominięciem stołecznego Krakowa) oraz wydane drukiem rejestry mieszczan poznańskich¹⁰. Należy zaznaczyć, że rejestry, w których notowano apteczne wyposażenie, nie pojawiały się zbyt często. Warto jednak podkreślić, że analiza inwentarzy pośmiertnych pozwala nam odpowiedzieć na pytania o wyposażenie izb aptecznych w sprzęty oraz naczynia niezbędne zarówno do produkcji leków, jak i do ich magazynowania, oraz o formy i postaci leków dostępnych w ówczesnych aptekach.

W księgach prowadzonych w miastach i miasteczkach Małopolski spisy odnoszące się do wyposażenia aptek pojawiły się jedynie w Bieczu, Pilźnie i Sandomierzu¹¹. Nieco bogatszy pod tym względem jest materiał źródłowy pochodzący z Poznania, ponieważ w tamtejszych księgach miejskich odnotowano dziewiętnaście inwentarzy spisanych po śmierci miejscowych aptekarzy¹². Siedem z nich zostało spisanych w XVI i XVII w., a kolejnych dwanaście w XVIII stuleciu¹³.

⁸ K. Zuba, *Aptekarze i apteki w dobrach Radziwiłłów linii nieświeskiej w XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 49, 2001, nr 4, s. 345–366.

⁹ Zob.: A. Magowska, *Życie codzienne poznańskich lekarzy i chirurgów na przełomie XVI i XVII w. w świetle pośmiertnych spisów ruchomości*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 59, 2011, nr 2, s. 142–143. Warto w tym miejscu dodać, że publikacji doczekał się również inwentarz majątkowy wraz z kosztami pogrzebu, spisany po śmierci Wojciecha Oczki, jednego z najsłynniejszych polskich lekarzy. Zob.: *Medyk Ich Królewskich Mości. Inwentarz majątkowy i koszty pogrzebu Wojciecha Oczki*, wyd. S. Nieznanowski, w: *Ze starych rękopisów. Silva Medii et Recentoris Aevi*, nr 6, Warszawa 1979, s. 48–85.

¹⁰ *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich Poznania*, wyd. S. Nawrocki, J. Wisłocki, Poznań 1961; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania*, t. 1: *Z lat 1700–1758*, wyd. J. Burszta, C. Łuczak, Poznań 1962; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania*, t. 2: *(1759–1793)*, wyd. J. Burszta, C. Łuczak, Poznań 1965.

¹¹ K. Justyniarska-Chojak, *Inwentarze pośmiertne z małych i średnich miast Małopolski (w XVI–XVIII wieku)*, Kielce 2020, s. 555–556.

¹² W tym miejscu warto dodać, że choć dysponujemy jeszcze rejestrem poznańskiego aptekarza Stefana Żabińskiego, spisany w 1610 r., to dotyczył on wyłącznie jego księgozbioru, a nie rzeczy z apteki; *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 353–354 [nr 342].

¹³ Tamże, s. 75 [nr 107]; s. 153–164 [nr 199]; s. 193–197 [nr 224]; s. 209–223 [nr 239]; s. 321–326 [nr 321]; s. 369–394 [nr 360]; s. 410–412 [nr 376]; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 12–13 [nr 8]; s. 65–67 [nr 36]; s. 69–71 [nr 38]; s. 88–91 [nr 42]; s. 105–106

W księgach miejskich Biecza zachował się pochodzący z 1606 r. rejestr mienia tamtejszego aptekarza Sebastiana Bariana Rokickiego. Miał on nietypowy jak dla małopolskich inwentarzy tabelaryczny układ. W dwóch kolumnach wymienione zostały zgromadzone w aptece medykamenty (wraz z podaniem ich liczby) oraz apteczne sprzęty¹⁴. Rejestr ten powstał, ponieważ spadkobiercy Rokickiego chcieli ostatecznie uregulować sprawy spadkowe i podzielić się majątkiem, w tym kamienicą, w której znajdowała się apteka. O wiele skromniejsza była wzmianka źródłowa pojawiająca się w księdze miejskiej Pilzna, dotycząca podziału majątku po rajcy Andrzeju Dereniowskim, w tym ruchomości zgromadzonych w tamtejszej aptece. Zawarta w 1625 r. ugoda miała zakończyć sprawy spadkowe pomiędzy jego córkami – Anną, żoną Krzysztofa Jurkowicza, a Maryną, żoną pilzeńskiego aptekarza Jędrzeja Pszczoły. Wzmiankowana apteka miała ostatecznie przypaść w spadku Jędrzejowi i Marynie, ale w tekście ugody wymieniono jedynie zgromadzone tam sprzęty¹⁵. W 1656 r. do księgi miejskiej Sandomierza trafiła lista preparatów służących do produkcji medykamentów, złożonych na czas najazdu szwedzkiego „w sklepie ziemnym” znajdującym się w kamienicy niejakiej Wysszczynej. Niestety większość z przechowywanych tam produktów nie nadawała się już do użytku, ponieważ była zgniła, spleśniała i zepsuta¹⁶.

Analizowane zapisy inwentarzowe świadczą o tym, że podstawowe wyposażenie aptek stanowiły wykonane z cyny, miedzi i mosiądzu naczynia – różnej wielkości słoje i słoiki, butelki („flaszki”), kubki, dzbany, puszkki, szkatułki¹⁷, skrzynki („do ziół i emplastrów”)¹⁸, moździerz z tłuczkami, konewki i kociołki, oraz służące do destylacji alembiki. Wyjątkowo w inwentarzu Pawła Jasień-

---

[nr 48]; s. 162–185 [nr 68]; s. 260–263 [nr 100]; s. 371–377 [nr 129]; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 2, s. 167–176 [nr 202]; s. 181–203 [nr 206]; s. 229–235 [nr 216].

¹⁴ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), Oddz. I, Akta miasta Biecza (dalej: Biecz), Księga ławnicza biecka 1603–1612, sygn. 29/101/0/2/12, s. 417–418; K. Justyniarska-Chojak, *Inwentarze pośmiertne z małych i średnich miast*, s. 42–43, 555.

¹⁵ ANK, Oddz. I, Akta miasta Pilzna (dalej: Pilzno), Księga podwójcińsko-ławnicza 1628–1633, sygn. 29/112/0/3/84, s. 219–220.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Sandomierzu, Akta miasta Sandomierza, Księga wójtowsko-ławnicza 1657–1660, sygn. 4, k. 10v; F. Kiryk, *Lekarze i aptekarze sandomierscy*, s. 34. W inwentarzu poznańskiego aptekarza Andrzeja Staniewskiego (1578) znalazła się uwaga, że „*simplicia*, które były w słoikach, te zostały niezacowane, dlatego, że są stare, niepożyteczne”. Zob.: *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 193 [nr 224].

¹⁷ W rejestrze apteki należącej do Andrzeja Staniewskiego (1579) z Poznania pojawiło się z kolei „12 szkatuł podróżnych do aptyki”; *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 197 [nr 224].

¹⁸ Tamże, s. 223 [nr 239]; s. 325 [nr 321].

skiego wymieniono połączone szkatuły i słoiki, zaznaczając, że były już stare¹⁹. Wskazywano również różnego rodzaju noże, siekacze i kamienie służące do rozdrabniania środków leczniczych („kamienie do cynobru preparowania”, „raszpla do tarcia drzewa guaiacum”, „siekacz do wosku”) oraz specjalne woreczki do ich przechowywania („mieszki do ziół i z ziołami i z korzeńmi”)²⁰. W spisowanym dwukrotnie w latach 1575 i 1583 inwentarzu poznańskiego aptekarza Sebastiana Ditiusa obok wspomnianych już naczyń pojawiły się jeszcze: „patele”, „*mensura pro syropis*”, szpatułki, różnych rozmiarów szalki służące jako elementy aptecznej wagi oraz „instrument do marcepanów”²¹. Zwłaszcza ten ostatni z wymienianych elementów występował w rejestrach dość często²². Aptekarze bowiem zajmowali się również produkcją marcepanów („*Panis Marci*”), otrzymywanych z gorzkich migdałów utartych wraz z cukrem na jednolitą masę. Początkowo traktowano je jako leki stosowane przy schorzeniach górnych dróg oddechowych, a następnie jako jedną z wykwintnych form cukierniczych, które można było nabyć w aptece²³. Sebastian Barian Rokicki z Biecza dysponował dwoma miedzianymi kubkami z przykrywkami, rurkami do klisteru, dwiema „okowanymi szkatułami do rzeczy aptekarskich” oraz „instrumentami miedzianymi”, czyli blachami „do marcepanów”, flaszą o pojemności podwójnego garnca oraz dwiema butelkami na oliwę²⁴. W inwentarzu ukazującym wyposażenie apteki Jędrzeja Pszczoły z Pilzna wymieniono jedynie „patellę”, ławę „do stoczków” oraz „formę do tego”²⁵. Warto zaznaczyć, że asortyment notowanych w inwen-

¹⁹ Tamże, s. 377 [nr 360].

²⁰ Rejestr pośmiertny Piotra Świdra (1582); tamże, s. 223 [nr 239]. Podobne raszple wystąpiły również w inwentarzu Marcina Puschla (1603) z Poznania; tamże, s. 322 [nr 321].

²¹ Tamże, s. 162 [nr 199]. „Patele” pojawiły się również w spisie mienia Tomasa Białkiewicza (1626) z Poznania; tamże, s. 410; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 67 [nr 36]. Mianem „pateli” określano wówczas zarówno płaskie naczynia, używane w kuchni, jak i różny; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 23: *P-Phy*, red. K. Wilczewska, Warszawa 1995, s. 312, hasło: „patelle”.

²² „Instrumenty do marcepanów” były często wymieniane wśród wyposażenia aptek poznańskich, np. w inwentarzu Andrzeja Staniewskiego („instrument do marcypanów waży 1 lapis bez półtory ćwierci”) czy Piotra Świdra; *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 193 [nr 224]; s. 223 [nr 239].

²³ J. Szostak, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo w renesansowych zielnikach polskich*, Warszawa 2006, s. 326–327; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 13: *M-Miegotny*, red. K. Wilczewska, Wrocław–Warszawa–Kraków 1981, s. 149, hasło: „marcepan”; W. Roeske, *Apteka „Pod Murzyny”*, s. 31–32.

²⁴ ANK, Oddz. I, Biecz, sygn. 29/101/0/2/12, s. 417–418.

²⁵ ANK, Oddz. I, Pilzno, sygn. 29/112/0/3/84, s. 219–220.

tarzach naczyń i narzędzi nie zmienił się aż do XVIII w., o czym świadczą spisy poznańskie²⁶.

Zdecydowanie rzadziej wymieniano w rejestrach sprzęty stanowiące wyposażenie aptecznych izb. Wskazywano wówczas skrzynie, stoły z drewnianymi lub kamiennymi blatami lub stoliki zaopatrzone w zamykane na zamki szuflady²⁷. W aptece Pawła Jasińskiego (1620) znajdował się m.in. stół „z skrzynkami do wendycjej”²⁸. Wyjątkowo w inwentarzu Piotra Śliwy wspomniane zostały dwa obrazy dekorujące ściany tej poznańskiej apteki („2 obrazy murzynowie w aptece”)²⁹.

Znajdujące się w aptekach produkty lecznicze były grupowane w rejestrach zgodnie z ich ówczesnie sporządzanymi różnorodnymi postaciami. Wspominano leki proste (*simplicia*), czyli produkty pochodzenia roślinnego (*vegetabilia*), zwierzęcego (*animalia*) i mineralnego (*mineralia*). Osobno wymieniano leki złożone (*composita*) występujące w postaci płynnej (wódki, syropy, olejki, krople, soki roślinne), w formie miękkiej i plastycznej (maści, kataplazmy, plastry, konfekty, powidełka-elektuaria) oraz stałej (pastylki, pigułki, zasyпки, proszki, czopki)³⁰. W inwentarzu poznańskiego aptekarza Andrzeja Staniewskiego (1579) spisano środki lecznicze i lekarstwa, począwszy od tych określonych mianem zamorskich („*Transmarina*”), przez piły („*Pilullae*”), zioła („*Species*”), emplastry („*Emplastrum*”), oleje („*Olea*”), maści („*Unguenta*”)³¹. W innym poznańskim rejestrze, spisany po śmierci Piotra Świdra (1582), specyfikacja ta została poszerzona m.in. o konfekty („*Confectiones*”), kołaczki („*Rotule*”), trociczki („*Trocusci*”), proszki („*Pulvere*”), syropy („*Sirupi*”) oraz wódki („*Aque*”)³². Nawet urzędnicy w Bieczu,

²⁶ Rejestry pośmiertne: małżonków Daniela i Doroty Tepperów (1718), Kazimierza Rosteckiego (1737), Jana Wiktora Flaischiela (1751), Adama Wosidły (1783); *Inwentarze mieszczkańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 162–185 [nr 68]; s. 263 [nr 100]; s. 375–376 [nr 129]; *Inwentarze mieszczkańskie z wieku XVIII*, t. 2, s. 190–191 [nr 206]. Podobne naczynia stanowiły wyposażenie aptek prowadzonych w dobrach Radziwiłłów; zob.: K. Zuba, *Aptekarze i apteki w dobrach Radziwiłłów*, s. 364–365.

²⁷ Rejestry pośmiertne: Andrzeja Staniewskiego (1579), Piotra Świdra (1582); *Inwentarze mieszczkańskie z lat 1528–1635*, s. 193 [nr 224]; s. 223 [nr 239]. W krakowskim inwentarzu analizowanym przez W. Roeske znalazły się „dwie skrzynie z kluczmi i zamkami do kładzenia pieniędzy”, w których autor widział prototyp dzisiejszej kasy sklepowej; tenże, *Apteka „Pod Murzyny”*, s. 27.

²⁸ *Inwentarze mieszczkańskie z lat 1528–1635*, s. 377 [nr 360].

²⁹ Inwentarz pośmiertny Piotra Świdra (1582); tamże, s. 223 [nr 239].

³⁰ J. Szostak, *Vademecum lecznictwa domowego z roku 1563*, [b.m.w.] 2016, s. 114–120; tenże, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo*, s. 227–242.

³¹ *Inwentarze mieszczkańskie z lat 1528–1635*, s. 193–197 [nr 224].

³² Tamże, s. 209–223 [nr 239]. W inwentarzu pośmiertnym Pawła Jasińskiego (1620) oprócz „pieniędzy różnie zebranych za towary apteczne” wyliczono jeszcze środki lecznicze za-

którzy mieli niewielkie doświadczenie, jeśli chodzi o spisywanie inwentarzy aptecznych, starali się uporządkować rejestr Rokickiego, notując w pierwszej kolejności leki proste różnego pochodzenia, a następnie soki roślinne, olejki i syropy³³.

Dużą popularnością w ówczesnej medycynie cieszyły się „wódki”, których nie można utożsamiać z wysokoprocentowymi napojami alkoholowymi. Ta specyficzna forma leku miała zarówno zastosowanie zewnętrzne (okłady, nacieranie), jak i wewnętrzne. Wierzono, że „wódki” mogą być stosowane w leczeniu wielu chorób – począwszy od prozaicznych bólów zębów czy głowy, uśmierzania gorączki i kaszlu, przez problemy dermatologiczne, okulistyczne i laryngologiczne, aż do leczenia chorób serca, żołądka i wątroby, nerek i pęcherza moczowego, a nawet epilepsji. Przygotowanie stosowanych w leczeniu pacjentów „wódek” polegało na destylacji substancji leczniczych z parą wodną, winem lub gorzałką. Innymi metodami były maceracja, dygestia lub ogrzewanie surowców leczniczych we wspomnianych rozpuszczalnikach³⁴. Nic więc dziwnego, że „wódki” notowano również w inwentarzach aptek. W aptece Marcina Puschla (1603) można było kupić wódki będące panaceum w konkretnych chorobach („*aque contra epilepsiam*”, „*aqua contra tremorem cordis*”)³⁵. Z kolei w rejestrze Piotra Świdra oprócz „wódek” cynamonowej, różanej i fiołkowej odnotowano jeszcze okowitę („*aquavitae*”)³⁶. „Wódki destylowane” wspominano wśród medykamentów w aptekach prowadzonych w XVIII w.³⁷

Urzędnicy miejscy, wyliczając złożone w aptekach surowce farmaceutyczne, środki lecznicze i leki, podawali objętości naczyń, w których były one przechowywane (garniec)³⁸ lub wymieniali wagę medykamentów, posługując się miarami

---

granicznego pochodzenia oraz „zioła” (*species*), „piłuły” (*pilullae*), „trociszki” (*trocisci*), „nasiona” (*semina*), „proszki” (*pulverisata*), „plastry” (*emplastra*), „lektwarze” (*electuaria*), „syropy” (*sirupi*), „olejki” (*olea*), „maści” (*unguenta*), „konfekty” (*confectorum*); tamże, s. 369–377 [nr 360].

³³ ANK, Oddz. I, Biecz, sygn. 29/101/0/2/12, s. 417–418.

³⁴ J. Szostak, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo*, s. 258–268; tenże, *Vademecum lecznictwa domowego*, s. 119; K. Justyniarska-Chojak, *Alkohol i jego zastosowanie w staropolskiej medycynie (w świetle poradników medycznych z XVI wieku)*, w: *Jedzą, piją, lulki palą. Kulturowe aspekty korzystania z używek na przestrzeni dziejów*, t. 1: *Użytki w świetle źródeł archeologicznych i historycznych*, red. J. Żychlińska, A. Głowacka-Penczyńska, A. Klonder, Bydgoszcz 2016, s. 98–107.

³⁵ *Inwentarze mieszczzańskie z lat 1528–1635*, s. 325 [nr 321].

³⁶ Tamże, s. 212, 222 [nr 239].

³⁷ Rejestry pośmiertne: małżonków Daniela i Doroty Tepperów (1718), Benjamina Daniela Szperlinga (1782); *Inwentarze mieszczzańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 184 [nr 68]; *Inwentarze mieszczzańskie z wieku XVIII*, t. 2, s. 173 [nr 200].

³⁸ *Inwentarze mieszczzańskie z lat 1528–1635*, s. 222 [nr 239].

stosowanymi wówczas w farmacji. W spisach wymieniano więc funty (*libra*), uncje (*uncia*), łuty³⁹ i drachmy⁴⁰.

Odrębnym zagadnieniem było miejsce, na którym w rejestrach notowano informacje o aptekach i ich wyposażeniu, ponieważ o hierarchii rzeczy umieszczanych w inwentarzach decydowała ich wartość oraz funkcja praktyczna. Na pierwszym miejscu w spisach pojawiały się bowiem rzeczy najbardziej cenne, wpływające w znaczący sposób na wielkość masy spadkowej. W przypadku spisów, które powstały w XVI i XVII w., pochodzące z apteki medykamenty notowano już na początku rejestrów, a nawet dzielono je pod względem poszczególnych form leków, nadając niekiedy spisywanym substancjom leczniczym porządek alfabetyczny. Pieczętowało się także rzeczy stanowiące wyposażenie samych aptek od pozostałych elementów majątku ruchomego, jakie pozostawili aptekarze – klejnotów, pieniędzy, odzieży. W pochodzących z XVIII w. rejestrach poznańskich zauważalna jest większa różnorodność, jeśli chodzi o sposób sporządzania rejestrów. Część miała taki sam charakter, jak spisy pochodzące z poprzednich stuleci⁴¹. W innych tego określonego porządku nie przestrzegano, notując wszystkie ruchomości bez ich dodatkowego podziału⁴² lub dzielono majątek, spisując poszczególne kategorie, ale rzeczy apteczne już rejestrów nie rozpoczynały⁴³. W przypadku inwentarza Stanisława Szygiewicza (1711) osoby spisujące jego mienie zastosowały co prawda podział na poszczególne kategorie dóbr (pieniądze, „Srebro”, „Wina”, „Za aptekę”, „Cena”, „Mosiądz”, „Miedź”, „Wosk”,

³⁹ Była to rzadziej wzmiankowana miara, odnotowana w rejestrze Tomasza Białkiewicza (1626). Wystąpiła w nim również „soku różanego flaszka niepełna”; tamże, s. 410 [nr 376].

⁴⁰ J. Szostak, *Vademecum lecznictwa domowego*, s. 98–105; B. Wojciechowska, *O purgowaniu w ziołach, prochach i w korzeniu, czyli o lekach i ich dozowaniu w Polsce w XV i XVI wieku*, w: *Człowiek i przyroda w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*, red. W. Iwańczak, K. Bracha, Warszawa 2000, s. 195, 201–205; K. Justyniarska-Chojak, *Troska o zdrowie kobiet w polskich zielnikach z XVI wieku*, w: *Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, red. K. Justyniarska-Chojak, S. Konarska-Zimnicka, Warszawa 2012, s. 410–411.

⁴¹ Porządek znany ze spisów pochodzących z XVI i XVII w. pojawił się w inwentarzach: Kazimierza Rosteckiego (1737), Jana Wiktora Flaischiela (1751), Jana Emanuela Wolffa (1786); *Inwentarze mieszczkańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 260–263 [nr 100]; s. 371–377 [nr 129]; *Inwentarze mieszczkańskie z wieku XVIII*, t. 2, s. 229–235 [nr 216].

⁴² *Inwentarze mieszczkańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 12–13 [nr 8]; s. 65–67 [nr 36]; s. 88–91 [nr 42].

⁴³ Inwentarze pośmiertne: Daniela i Doroty Tepperów (1718), Benjamina Daniela Szperlinga (1782), Adama Wosidły (1783); *Inwentarze mieszczkańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 162–185 [nr 68]; *Inwentarze mieszczkańskie z wieku XVIII*, t. 2, s. 167–176 [nr 202]; s. 181–203 [nr 206].

„Szaty”, „Księgi”, „Pościel”, „Długi”), ale rzeczy z apteki nie zostały szczegółowo wymienione, a jedynie podano ich wycenę⁴⁴.

W większości ówczesnych aptek oprócz lekarstw można było kupić cukier, miód, ryż, bakalie (migdały, rodzynki, figi, „damasceńskie” śliwki) oraz przyprawy (liście laurowe). W Przemyślu w aptece Aleksego z Wolborza (1580) sprzedawano olejki i balsamy, syropy, maści i proszki, pastylki, plastry, różnego rodzaju wywary z roślin, przyprawy i bakalie oraz mydła, także te o leczniczych właściwościach⁴⁵. W poznańskiej aptece należącej do lekarza Pawła Jasieńskiego (1620) na klientów czekały nawet „norymberskie pierniczki”⁴⁶. U Kazimierza Rosteckiego, którego inwentarz mienia spisano w 1737 r., oprócz wyżej wspomnianych towarów można było kupić jeszcze tabakę⁴⁷.

Przy okazji wizyty w aptecę można się było zaopatrzyć w świece oraz papier, materiały pieczętne (lak, воск), farby i barwniki⁴⁸. W spisach często zresztą wymieniano służące do produkcji świec narzędzia i naczynia, jak w rejestrze Sebastiana Ditiusa (1575, 1583), w którym odnotowano dwa kotły, jeden „do świec woskowych”, a drugi „do żywicznych”, oraz „koło żelazne do świec”⁴⁹. U innego poznańskiego aptekarza Andrzeja Staniewskiego (1579) pojawiły się zaś: „siekać do wosku”, garnek i kocioł „do zamaczania świec”, różnego rodzaju knoty, a nawet „dryfus” („drybus”), czyli naczynie służące do prania⁵⁰.

⁴⁴ „Za aptekę wszystkę z puszkami, szufladami, z medykamentami, z stołem aptecznym, z 300”; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 2, s. 105 [nr 48].

⁴⁵ J. Motylewicz, *Spółeczeństwo Przemyśla w XVI i XVII wieku*, Rzeszów 2005, s. 203–204. O gatunkach mydeł z importu, jakie można było kupić w Przemyślu, zob. tamże, s. 193. W inwentarzu pośmiertnym Jana Kloszowego, spisanym w Tuchowie w 1594 r., wymieniona została torba, w której znajdowała się „tablica mydła greckiego”; ANK, Oddz. III, Acta advocatialis sive scabinalia juris Saxonici oppidi Tuchów 1577–1595, sygn. 29/121/211, s. 508. O mydłach leczniczych zob.: J. Szostak, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo*, s. 340–341.

⁴⁶ *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 375 [nr 360].

⁴⁷ *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 263 [nr 100]. Tabaka została odnotowana także w rejestrze apteki Daniela i Doroty Tepperów; tamże, s. 184 [nr 68]. W aptecę Benjamina Daniela Szperlinga (1782) można było kupić również „kamień do tarcia tabaki”; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 2, s. 173 [nr 202].

⁴⁸ *Inwentarze pośmiertne aptekarzy z Poznania: Sebastiana Ditiusa, Piotra Świdra, Pawła Jasieńskiego oraz małżonków Daniela i Doroty Tepperów (1718), Kazimierza Rosteckiego (1737), Benjamina Daniela Szperlinga (1782); Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 162 [nr 199], s. 211 [nr 239], s. 375 [nr 360]; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 183 [nr 68]; s. 262 [nr 100]; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 2, s. 173 [nr 202].

⁴⁹ *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 162 [nr 199]; s. 223 [nr 239].

⁵⁰ Tamże, s. 193 [nr 224], 197 [nr 224]; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 6: *Dra–Eźby*, red. M. Borecki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, s. 89, hasło: „drybus”.

Niejako na marginesie rozważań dotyczących notowanego w inwentarzach pośmiertnych wyposażenia aptek warto także zaznaczyć, że i same medykamenty występowały w analizowanych źródłach niezwykle rzadko. Notowano w nich co prawda wydatki poniesione na leczenie, ale nie przykłady samych lekarstw⁵¹. Podobne zjawisko występowało w analizowanych przez Ewę Danowską inwentarzach mieszczan krakowskich pochodzących głównie z XVIII w. W rejestrze pośmiertnym zmarłego w 1753 r. Feliksa Hara wystąpiły różnego rodzaju lekarstwa, oszacowane na 32 zł i 26 gr.⁵² Miały one typową dla ówczesnych lekarstw formę. W spisie wymienione bowiem zostały leki płynne (krople, likier, syrop – „1 flaszka ulepku kapilorowego”), sproszkowane („8 słoików proszku czerwonego”) oraz konfekty⁵³. Tym bardziej warto podkreślić, że wśród rzeczy należących do mieszkańca Kęt Tomasza Curzydły (1695), znaleziono złożoną w skrzyni „driakwie pół funta”⁵⁴. Okazało się, że skrzynia kryła w sobie nie tylko odzież i naczynia, lecz także stanowiła niejako namiastkę domowej apteczki. Zwróćmy uwagę na ten fragment źródłowy, wspomniany został w nim bowiem lek cieszący się wówczas wielką popularnością, a mianowicie teriak (driakiew)⁵⁵. Ten złożony z kilkudziesięciu środków leczniczych preparat miał stanowić skuteczną odtrutkę na wszelkie trucizny, a prawo do jego wytwarzania miały tylko niektóre apteki. Owo słynne panaceum występowało w spisach we wszystkich analizowanych stuleciach⁵⁶. W inwentarzu

⁵¹ *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 2, s. 167, 174 [nr 202].

⁵² E. Danowska, *Inwentarze pośmiertne krakowskich mieszczan z lat 1697–1795 w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 52, 2004, nr 1, s. 81; też, *Inwentarze pośmiertne krakowskiego mieszczaństwa epoki saskiej w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN” R. 51, 2006, s. 136; F. Leśniak, *Mieszczanek i mieszczan świat rzeczy drobnych zapisany w pośmiertnych inwentarzach ruchomości (XVI–XVIII wiek)*, w: *Kobieta i mężczyzna. Jedna przestrzeń – dwa światy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Kraków 2015, s. 259, 261–261; tenże, *Medykamenty z wyklejek „Diariusza” Jerzego Tymowskiego (1559–1631)*, „Rocznik Sądecki” t. 41, 2013, s. 258.

⁵³ *Historia medycyny*, red. T. Brzeziński, Warszawa 2014, s. 168–187; J. Szostak, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo*, s. 249–251, 314, 321, 326, 337; L.A. Jankowiak, *Słownictwo medyczne Stefana Falimirza*, t. 2: *Słownik*, Warszawa 2005, s. 189, 232, 368, 518; W. Piotrowski, *Medycyna polskiego renesansu*, Jawor 1995, s. 120–121.

⁵⁴ ANK, Oddz. I, Akta miasta Kęt, Księga radziecka Kęt 1688–1699, sygn. 29/107/0/2/19, s. 177.

⁵⁵ J. Szostak, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo*, s. 315–316; J.S. Bystróż, *Dzieje obyczajów*, t. 1, s. 435–436.

⁵⁶ Teriak został wymieniony w inwentarzach pośmiertnych: Sebastiana Ditiusa z 1575 i 1583 („*tiriaca diateseron*”), Andrzeja Staniewskiego z 1579 r. („*Theriaca Germanorum*”); Piotra Świdra z 1582 r. („Teriak gdański”); Kazimierza Rosteckiego z 1737 r. („*theriaca vacarum*”);

pośmiertnym aptekarzy, małżonków Daniela i Doroty Tepperów, z 1718 r. wspomniany został nawet tzw. teriak Andromacha („*Theriaca Andromachi*”), będący ulepszoną formą tego preparatu⁵⁷. Co ciekawe, w spisie tej apteki wystąpił jeszcze inny lek cieszący się wówczas niewątpliwą sławą – bezoar (sirotka)⁵⁸. Był to koprolit będący ostrą w smaku, aromatyczną wydzieliną osadzającą się w zwierzęcych jeli- tach, który w powszechnej opinii miał moc ochrony przed wszelkimi truciznami⁵⁹.

Czasami same zapisy źródłowe są na tyle enigmatyczne, że nie pozwalają na jednoznaczne ustalenie, jakie medykamenty znajdowały się w mieszczańskich domach. Pośród ruchomości należących do Doroty Rydtówny (1631), żony poznańskiego kupca Tomasza Smidella, wystąpiła np. „apteczka z wódkami, z [s]tatkami tureckimi i rozmaitemi galanteriami”⁶⁰. W tym przypadku okazało się, że „apteczka” mogła służyć nie tylko do przechowywania lekarstw, lecz także innych domowych drobiazów⁶¹.

Inwentarzom pośmiertnym spisany po śmierci aptekarzy bardzo często towarzyszyły spisy ksiąg. Księgozbiory te mogły być dość skromne, złożone zaledwie z kilku tytułów⁶², ale zdarzały się przykłady bogatych bibliotek, zawierających kilkadziesiąt woluminów⁶³. W przypadku Sebastiana Bariana Rokickiego (1606)

Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635, s. 158 [nr 199]; s. 196 [nr 224]; s. 212 [nr 239]; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 162–185 [nr 68].

⁵⁷ J. Szostak, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo*, s. 315. W inwentarzu Tepperów wystąpił jeszcze „*theriaca coelestis*”; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 180–181 [nr 68]. „*Theriaca Andromachii*” odnotowany został w rejestrach: Andrzeja Staniewskiego, Piotra Świdra, Marcina Puschla; *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 196 [nr 224]; s. 212 [nr 239]; s. 324 [nr 321].

⁵⁸ W spisie wystąpiły: „*bezoarticae Michaelis tincture*”, „*bezoarticae Wedelii*”; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 180–181 [nr 68].

⁵⁹ J.S. Bystron, *Dzieje obyczajów*, t. 1, s. 435; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 2: *Bań–But*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 56, hasło: „bezoar”.

⁶⁰ *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 458 [nr 402].

⁶¹ Zob.: I. Arabas, *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich: studium z dziejów kultury zdrowotnej*, Warszawa 2006; J. Pielas, *Od codzienności do świętowania. Skarbiec, apteczka, kaplica, sala balowa, altanka w siedzibach szlachty sandomierskiej w świetle inwentarzy dóbr ziemskich z XVII i XVIII wieku*, w: *Dom. Codzienność i święto. Ceremonie i tradycje rodzinne. Studia historyczno-antropologiczne*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Kraków 2018, s. 126–134.

⁶² Rejestr pośmiertny Marcina Puschla (1603); *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, s. 326 [nr 321]. W przypadku Stanisława Szyglewicza (1711) odnotowano tylko „księgi różne taksowane za zł 82, księga Zielnik nazwana taksowana tyńfów 30”; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 106 [nr 48].

⁶³ *Inwentarze pośmiertne*: Mikołaja Łopackiego (1711), Benjamina Daniela Szperlinga (1782); *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, s. 90–91 [nr 42]; *Inwentarze mieszczańskie*

z Biecza i Stefana Żabińskiego (1610) z Poznania mamy nawet do czynienia z osobno spisana listą książek⁶⁴.

Spisy mienia sporządzone po śmierci aptekarzy, mimo że nieliczne, stanowią jednak bezcenne źródło poznania elementów stanowiących wyposażenie staropolskich aptek, czy to w sprzęty, czy w specjalne apteczne naczynia. Przynoszą również informacje na temat samych medykamentów oraz surowców wykorzystywanych do ich produkcji. Przed badaczami stawiają jednak trudne zadania – przede wszystkim identyfikacji zapomnianej już nomenklatury farmaceutycznej i medycznej oraz rozpoznawania niekiedy mocno zniekształconych nazw środków leczniczych i lekarstw.

Inwentarze pośmiertne potwierdzają tak obcy naszym wyobrażeniom obraz apteki jako miejsca, w którym można się zaopatrzyć nie tylko w lekarstwa, lecz także w produkty spożywcze, słodocze, świece, papier i farby, który znajduje potwierdzenie w staropolskiej literaturze, gdyż jak drwiąco pisał Jan Andrzej Morsztyn:

Ty bez ogródki
Przyślij nam wódki,
A jeśli jeszcze dasz i piernika,
Napiszć na drzwiach tu sławna aptyka⁶⁵.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Narodowe w Krakowie, Oddz. I

Akta miasta Biecza, Księga ławnicza biecka 1603–1612, sygn. 29/101/0/2/12.

Akta miasta Kęt, Księga radziecka Kęt 1688–1699, sygn. 29/107/0/2/19.

Akta miasta Pilzna, Księga podwójcińsko-ławnicza 1628–1633, sygn. 29/112/0/3/84.

Archiwum Narodowe w Krakowie, Oddz. III

Acta advocatialis sive scabinalia juris Saxonici oppidi Tuchów 1577–1595, sygn. 29/121/211.

Archiwum Państwowe w Sandomierzu

Akta miasta Sandomierza, Księga wójtowsko-ławnicza 1657–1660, sygn. 4.

---

z wieku XVIII, t. 2, s. 168 [nr 202]. Znaczącą liczbę książek, gdyż aż 206 tytułów, zgromadził w swej bibliotece poznański lekarz i właściciel apteki Paweł Jasiński (1620); *Inwentarze mieszczkańskie z lat 1528–1635*, s. 384–394 [nr 360].

⁶⁴ ANK, Oddz. I, Biecz, sygn. 29/101/0/2/12, s. 415–417; *Inwentarze mieszczkańskie z lat 1528–1635*, s. 353–354 [nr 342]. Co ciekawe, w bibliotece Żabińskiego przeważały tytuły z zakresu prawa miejskiego. Odnotowano również dzieła Petrarcki, Wergiliusza i Cycerona.

⁶⁵ Cyt. za: J.S. Bystroń, *Dzieje obyczajów*, t. 1, s. 430.

Źródła drukowane

- Groicki B., *Obrona sierot i wdów*, oprac. K. Koranyi, J. Sawicki, Warszawa 1958.
- Groicki B., *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej*, oprac. K. Koranyi, Warszawa 1953.
- Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich Poznania*, wyd. S. Nawrocki, J. Wiślocki, Poznań 1961.
- Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania*, t. 1: *Z lat 1700–1758*, wyd. J. Burszta, C. Łuczak, Poznań 1962.
- Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania*, t. 2: *(1759–1793)*, wyd. J. Burszta, C. Łuczak, Poznań 1965.
- Medyk Ich Królewskich Mości. Inwentarz majątkowy i koszty pogrzebu Wojciecha Oczki*, wyd. S. Nieznanowski, w: *Ze starych rękopisów. Silva Medii et Recentoris Aevi*, nr 6, Warszawa 1979.

Literatura

- Arabas I., *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich: studium z dziejów kultury zdrowotnej*, Warszawa 2006.
- Bilek M., *Dzieje aptek w powiecie nowosądeckim do 1951 roku*, Nowy Sącz 2010.
- Bystron J.S., *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 1, Warszawa 1976.
- Danowska E., *Inwentarze pośmiertne krakowskich mieszczan z lat 1697–1795 w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 52, 2004, nr 1.
- Danowska E., *Inwentarze pośmiertne krakowskiego mieszczaństwa epoki saskiej w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN” R. 51, 2006.
- Historia medycyny*, red. T. Brzeziński, Warszawa 2014.
- Jankowiak L.A., *Słownictwo medyczne Stefana Falimirza*, t. 2: *Słownik*, Warszawa 2005.
- Justyniarska-Chojak K., *Alkohol i jego zastosowanie w staropolskiej medycynie (w świetle poradników medycznych z XVI wieku)*, w: *Jedzą, piją, lulki palą. Kulturowe aspekty korzystania z używek na przestrzeni dziejów*, t. 1: *Używki w świetle źródeł archeologicznych i historycznych*, red. J. Żychlińska, A. Głowacka-Penczyńska, A. Klonder, Bydgoszcz 2016.
- Justyniarska-Chojak K., *Inwentarze pośmiertne z małych i średnich miast Małopolski (w XVI–XVIII wieku)*, Kielce 2020.
- Justyniarska-Chojak K., *Troska o zdrowie kobiet w polskich zielnikach z XVI wieku*, w: *Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, red. K. Justyniarska-Chojak, S. Konarska-Zimnicka, Warszawa 2012.
- Kiryk F., *Lekarze i aptekarze sandomierscy z przełomu XVI i XVII stulecia*, Sandomierz 1987.

- Kuchowicz Z., *O biologiczny wymiar historii*, Warszawa 1985.
- Kuchowicz Z., *Obyczaje staropolskie XVII–XVIII wieku*, Łódź 1975.
- Kuchowicz Z., *Wpływ odżywiania na stan zdrowotny społeczeństwa polskiego w XVIII wieku*, Łódź 1961.
- Kuchowicz Z., *Z badań nad stanem biologicznym społeczeństwa polskiego w XVIII wieku*, Łódź 1972.
- Lachs J., *Dawne aptekarstwo krakowskie*, „Biblioteka Wiadomości Farmaceutycznych” t. 19, Warszawa 1933.
- Leśniak F., *Medykamenty z wyklejek „Diariusza” Jerzego Tymowskiego (1559–1631)*, „Rocznik Sądecki” t. 41, 2013.
- Leśniak F., *Mieszczanek i mieszczan świat rzeczy drobnych zapisany w pośmiertnych inwentarzach ruchomości (XVI–XVIII wiek)*, w: *Kobieta i mężczyzna. Jedna przestrzeń – dwa światy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Kraków 2015.
- Magowska A., *Życie codzienne poznańskich lekarzy i chirurgów na przełomie XVI i XVII w. w świetle pośmiertnych spisów ruchomości*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 59, 2011, nr 2.
- Mameła Z., *Poczet lekarzy i aptekarzy dawnego Torunia*, Toruń 1998.
- Motylewicz J., *Spółczeństwo Przemyśla w XVI i XVII wieku*, Rzeszów 2005.
- Nowak M.J., *Z dziejów nowosądeckiego aptekarstwa w XVI–XX wieku*, „Rocznik Sądecki” t. 21, 1993.
- Pielas J., *Od codzienności do świętowania. Skarbiec, apteczka, kaplica, sala balowa, altanka w siedzibach szlachty sandomierskiej w świetle inwentarzy dóbr ziemskich z XVII i XVIII wieku*, w: *Dom. Codziennosc i święto. Ceremonie i tradycje rodzinne. Studia historyczno-antropologiczne*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Kraków 2018.
- Piotrowski W., *Medycyna polskiego renesansu*, Jawor 1995.
- Roeske W., *Apteka „Pod Murzynyn” w Krakowie według inwentarzy z lat 1565 i 1604*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 17, 1969, nr 1.
- Słaby A., *Między magią i medycyną. Apteczka domowa w początkach XVIII wieku*, w: *Oświecenie nieoświecone. Człowiek, natura i magia*, red. D. Kowalewska, A. Roćko, F. Wolański, Warszawa 2018.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 2: *Bań–But*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 6: *Dra–Eżby*, red. M. Borecki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 13: *M–Miegotny*, red. K. Wilczewska, Wrocław–Warszawa–Kraków 1981.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 23: *P–Phy*, red. K. Wilczewska, Warszawa 1995.
- Szostak J., *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo w renesansowych zielnikach polskich*, Warszawa 2006.
- Szostak J., *Vademecum lecznictwa domowego z roku 1563*, [b.m.w] 2016.

Wojciechowska B., *O purgowaniu w ziołach, prochach i w korzeniu, czyli o lekach i ich dozowaniu w Polsce w XV i XVI wieku*, w: *Człowiek i przyroda w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*, red. W. Iwańczak, K. Bracha, Warszawa 2000.

Zuba K., *Aptekarze i apteki w dobrach Radziwiłłów linii nieświeskiej w XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 49, 2001, nr 4.

O autorce:

dr Katarzyna Justyniarska-Chojak – adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Kierunki badawcze: staropolskie testamenty i inwentarze pośmiertne, prawo spadkowe, polskie poradniki medyczne z XVI w.

---

e-mail: kajus@ujk.edu.pl